
Dorota KONIECZNY-SIMELA

CZY FRASZKI JANA KOCHANOWSKIEGO MAJĄ RACJĘ BYTU WE WSPÓŁCZESNEJ SZKOLE?

Zachodzące na przestrzeni ostatnich lat zmiany, szczególnie zaistnienie nowej struktur szkoły – gimnazjum otworzyły autorom podręczników nowe możliwości. Wychodząc naprzeciw oczekiwaniom odbiorców rynek wydawniczy wzbogacił się o kilkadziesiąt nowych propozycji podręcznika do nauki literatury w gimnazjum i szkole średniej. Podręcznik, zdaniem Zenona Urygi należy traktować „jako specyficzny komunikat – zaprogramowany przez zbiorowego nadawcę dla celów dydaktycznych tekst o tekstach literackich”. Warto przypomnieć kim jest ten zbiorowy nadawca, to wszyscy ci, którzy sterują edukacją literacką. Zalicza do nich Uryga znawców literatury, pisarzy, wydawców, publicystów, dydaktyków i polityków oświatowych. Szkoła, według Władysława Dynaka „była i jest w każdym społeczeństwie najpotężniejszym instrumentem polityki kulturalnej państwa, upowszechniającą treści kulturowe dzięki jednolitym i obowiązującym programom, poprzez system przymusów lekturowych programującą wybory lekturowe – w tym głównie czytelnicze.”¹ Trudno dziś zgodzić się z argumentami prezentowanymi przez Władysława Dynaka, zmienia się bowiem rola programu, liberalizuje się system przymusów lekturowych. Postawiona teza pozostaje w dużym stopniu aktualna. Szkoła kształtuje gust kulturalny społeczeństwa. Jest pierwszą, a często jedyną instytucją, w której uczeń poznać może szeroko pojętą kulturę. Podstawa programowa wciąż się zmienia, jednak pośród mniej i bardziej kontrowersyjnych propozycji czytelniczych odnaleźć można kilka punktów stałych. Do autorów których dzieła oparły się zakusom eksperymentatorów należy Jan Kochanowski.

Dzieła Jana z Czarnolasu niezmiennie stanowią fundament rozważań o gatunkach literackich, wartościach, filozofii i obyczajowości. Fraszki pieśni i treny bronią się swoją ponadczasowością. Stosowana przez renesansowych twórców, szczególnie chętnie w tomach zawierających drobne wiersze, zasada *varietas* (różnorodności) znalazła odzwierciedlenie także we fraszkach Jana Kochanowskiego. Ta różnorodność tematyczna daje nauczycielowi wiele możliwości wprowadzenia ucznia w świat bogatej, wieloaspektowej twórczości. Autorzy podstawy programowej umieścili fraszki wśród lektur dla gimnazjalistów, jednak okazuje się, że także programy przewidziane dla szkół średnich, bez względu na to, czy podręcznik ma układ chronologiczny czy też problemowy często wykorzystują potencjał zawarty w tych drobnych tekstach.

Niniejsza praca ukazuje w jak wielu kontekstach na obu tych poziomach edukacji funkcjonują fraszki. Badania frekwencyjne pozwoliły na ustalenie listy utworów najczęściej wykorzystywanych w podręcznikach, i tak autorzy podręczników dla gimnazjum najchętniej sięgali po następujące fraszki: *Na dom w Czarnolesie* wykorzystano w 9 podręcznikach, *Na lipę* w 8, fraszkę *O Doktorze Hiszpanie* w 7, *Na Zdrowie* w 7, *O żywocie ludzkim* w 6. Większość autorów podręczników odchodzi od diachronicznej prezentacji epok i dzieł z nimi związanych, by, wprowadzając

¹ cyt. za: H. Gradkowski: *Odbiór liryki w szkole. Z badań nad szkolną edukacją literacką*. Jelenia Góra 1989, s. 8-9

synchroniczną perspektywę, między innymi poprzez powiązanie tekstów kultury z różnych kręgów cywilizacyjnych i epok, dać wyraz koncentracji na uczniu – odbiorcy poszukującym, w założeniu refleksyjnym i pełnym emocji.²

Fraszka *Na dom w Czarnolesie* posłużyła do zilustrowania wielu problemów. W sposób oczywisty wpisuje się w rozważania na temat arkadii (*Dziwię się światu*), domu i dzieciństwa (*Do Itaki*, *Zrozumieć słowo*). Poszczególne rozdziały podręcznika *Dziwię się światu* budowane są na zasadzie dialogu tekstów. Rozdział Arkadia otwiera tekst K.J. Gałczyńskiego *Wyspy szczęśliwe*, autorki prowadzą ucznia przez fragmenty *Doliny Issy* Czesława Miłosza i *Urodziny Wisławy Szymborskiej*, by zamknąć ten fragment rozważań fraszkami *Na lipę*, *Na dom w Czarnolesie*, *Na zdrowie*. Poprzez zespoły pytań sterujących poznawaniem tekstu, np.: „Znajdź w tekście czasowniki i określ ich formę gramatyczną. Na tej podstawie zinterpretuj sytuację mówienia (któ, do kogo i w jakim celu mówi).”³ „Podkreśl w szeregu wypisanych wyrazów te głoski i sylaby które wpływają na ich podobieństwo brzmieniowe. Czemu służy takie zestawienie słów ?”⁴ prowadzą odbiorcę do próby zhierarchizowania wartości, dyskusji o imponderabiliach: „Czy podmiot mówiący fraszek prezentuje się jako osoba szczęśliwa uzasadnij swoją odpowiedź. Które z wymienio-

² Przedmiotem analizy stało się 13 podręczników do kształcenia literacko-kulturowego dla gimnazjum: A. Adamska, B. Mazur: *U źródła 1. Podręcznik kształcenia literackiego i językowego dla gimnazjum*. Poznań 2000; A. Adamska, B. Mazur: *U źródła 2. Podręcznik kształcenia literackiego i językowego dla gimnazjum*. Poznań 2002; A. Adamska, B. Mazur: *U źródła 3. Podręcznik kształcenia literackiego i językowego dla gimnazjum*. Poznań 2001; A. Chomiuk: *Obmyślłam świat. Podręcznik wiedzy o literaturze i kulturze dla klasy I gimnazjum*. 2000; A. Chomiuk: *Obmyślłam świat. Podręcznik wiedzy o literaturze i kulturze dla klasy II gimnazjum*. 2001; J. Detka, M. Jas: *Przygoda z czytaniem. Podręcznik do kształcenia literacko- kulturowego dla klasy 1 gimnazjum*. Kielce 2001; J. Detka, M. Jas: *Przygoda z czytaniem. Podręcznik do kształcenia literacko- kulturowego dla klasy 2 gimnazjum*. Kielce 2001; J. Dietrich, A. Zacharska: *Ślad na fali. Język polski w gimnazjum - Podręcznik dla klasy 1*. Warszawa 1999; J. Dietrich, A. Zacharska: *Ślad na fali. Język polski w gimnazjum - Podręcznik dla klasy 2*. Warszawa 2001; J. Dietrich, A. Zacharska: *Ślad na fali. Język polski w gimnazjum - Podręcznik dla klasy 3*. Warszawa 2001; T. Garsztka, Z. Grabowska, G. Olszowska: *Do Itaki. Z XX i XXI wieku. Kształcenie literacko - kulturowe, podręcznik dla ucznia, 1 klasa gimnazjum*. Kraków 1999; T. Garsztka, Z. Grabowska, G. Olszowska: *Do Itaki. Z Panem Cogito. Kształcenie literacko- kulturowe, podręcznik dla ucznia, 1 klasa gimnazjum*. Kraków 1999; T. Garsztka, Z. Grabowska, G. Olszowska: *Do Itaki. W rodzinnej Europie. Kształcenie literacko - kulturowe, podręcznik dla ucznia, 1 klasa gimnazjum*. Kraków, 2001; A. Gis: *Zrozumieć słowo - język polski 1, Podręcznik do kształcenia literackiego*. Poznań 1999; M. Jędrychowska, Z.A. Kłakówna: *To Lubie! Podręcznik do języka polskiego- książka uczeni. Klasa 1 gimnazjum*. Kraków 1999; B. Kasprzakowa: *Naucz się dziwić - literatura i sztuka. Podręcznik dla klasy 1 gimnazjum*. Poznań 2001; A. Kowalczykova, K. Mrowcewicz: *Kto czyta nie błądzi - literatura i kultura. Gimnazjum 1 język polski*. Warszawa 1999; A. Kowalczykova, K. Mrowcewicz: *Kto czyta nie błądzi - literatura i kultura. Gimnazjum 2 język polski*. Warszawa 2000; A. Kowalczykova, K. Mrowcewicz: *Kto czyta nie błądzi - literatura i kultura. Gimnazjum 3 język polski*. Warszawa, 2001; A. Łuczak, E. Prylińska, R. Maszka: *Język polski między nami. Podręcznik dla klasy pierwszej gimnazjum*. Gdańsk, 2002; A. Łuczak, E. Prylińska, R. Maszka: *Język polski między nami. Podręcznik dla klasy drugiej gimnazjum*. Gdańsk, 2002; T. Michałkiewicz: *Rozwinąć skrzydła - klasa 1 gimnazjum. Język Polski - Kształcenie Kulturowe-część 2*. Warszawa 2000; T. Michałkiewicz: *Rozwinąć skrzydła- klasa 2 gimnazjum. Język Polski - Kształcenie Kulturowe-część 1*. Warszawa 2001; B. Milewska, I. Milewska: *Dziwię się światu. Język polski - podręcznik dla klasy I gimnazjum*. Gdańsk 2000; M. Nagajowa: *Świat w słowach i obrazach. Podręcznik do kształcenia literackiego i kulturowego dla klasy 1 gimnazjum*. Warszawa 1999

³ B. Milewska, I. Milewska: *Dziwię się światu. Wypisy. Podręcznik dla klasy I gimnazjum*. Gdańsk 2000, s. 30

⁴ Ibidem, s. 30

nych wartości uznałbyś za ponadczasowe i uniwersalne. Sporządź listę najważniejszych w twoim życiu wartości według ich hierarchii i uzasadnij wybór”.⁵

Inaczej usytuowali fraszki Kochanowskiego autorzy podręcznika *Do Itaki*. Tekst sąsiaduje pod hasłem *Dom* z dwiema wypowiedziami rówieśników uczniów – 14-letniej Joanny i 15-letniego Michała. Praca z tekstem ma stać się punktem wyjścia do odartej z banału i pozbawionej truizmów odpowiedzi na pytanie „Czym jest dom dla Ciebie, dla Joanny i Michała”.⁶ Uczeń poznaje siebie, własne środowisko, artykułuje swe potrzeby i obawy, by dostrzec siebie jako spadkobiercę wielkiej kultury i osiągnięć, zmienić marzyciela w zdobywcę.⁷

Wędrowka ku dorosłości to tytuł do rozdziału w podręczniku *Przygoda z czytaniem*. Inicjacja literacko-kulturalna ucznia odbywa się z pomocą niemal samych współczesnych tekstów. Pośród dwudziestu sześciu utworów wyjątek, obok *Fragmentów pamiętnika Adama Marka Twaina* stanowi fraszka *Na dom w Czarnolesie*.

Predylekcja do zestawiania dorobku przeszłości z utworami współczesnymi widoczna jest także w *Zrozumieć słowo*. Rozdział *Człowiek – jego radości i zmartwienia* zawiera kilka podrozdziałów: *Dom i dzieciństwo, Rodzina, Szkoła, Uczucia, Odpowiedzialność i znieczulica, Młodość i Starość*. Literackie rozważania o integralnych częściach ludzkiego życia otwiera hasło *Dom i dzieciństwo*, przewodnikami uczniów stają się obok Kochanowskiego między innymi W. Woroszyński, J. Baran, J. Krasicki i E. Amicis.

Nieuniknione jest umieszczenie fraszek Jana Kochanowskiego w kontekście przemyśleń dotyczących liryki jako gatunku (*Świat w słowach i obrazach, U źródła*) a także dyskusji o tradycji i obyczajach. (*Ślad na fali*). Maria Nagajowa, autorka podręcznika *Świat w słowach i obrazach* inaczej stawia akcenty, tytułując rozdziały: *Książka nad Książkami, Świat w liryce, Świat w epice, Dramat i teatr, Literatura na ekranie, Środki masowego przekazu*. Kształcenie literacko-kulturowe dokonuje się poprzez zdefiniowanie podstawowych pojęć z zakresu teorii literatury. Uczeń poznaje gatunek analizując i interpretując teksty. Fraszki Kochanowskiego uzupełniają tu teksty Jana Sztaudyngera i Jana Twardowskiego. Podobny układ ma podręcznik *U źródła*. Uczeń poznaje utwory podporządkowane rozdziałom: *Epika, Liryka, Dramat*.

Wydawnictwo Stentor w *Kto czyta nie błądzi* poświęca Kochanowskiemu cały rozdział, tytułując go *W Czarnolesie czyli w Polsce* i zamieszczając obok tekstu *Na dom w Czarnolesie* siedem innych fraszek- *Do gór i lasów, O doktorze Hiszpanie, Na nabożną, Na Konrata, Do Hanny, Na zachowanie, Na Lipę*. Popularny wśród autorów tekst *Na lipę* ilustruje problemy pozostające w kręgu tematycznym związanym z arkadią, relacjami człowiek przyroda, eksponując przy tym często problematykę pro- ekologiczną.

Tytuły części i rozdziałów sygnalizują zamiar wywołania refleksji, np.: *Zrozumieć słowo: Człowiek i świat*, tu pod hasłem *Wielką jesteśmy częścią świata* uczeń znajdzie duży wybór tekstów literackich ilustrowanych malarstwem i zdjęciami. Autorka w bogatym zestawie ćwiczeń proponuje, tak chętnie wykorzystywany przez nauczycieli przekład intersemiotyczny: „Jakie obrazy namalowałbyś na podstawie wiersza Jana Sabiniarza *Pory Roku?* Zwróć uwagę na kolory i odcienie.

⁵ Ibidem, s. 33

⁶ T. Garstka, Z. Grabowska, G. Olszowska: *Do Itaki. Z XX i XXI wieku...*, op.cit., s. 20

⁷ Tytuły rozdziałów w podręczniku brzmią: *My, Spadkobiercy, Zdobywcy i marzyciele, Cztery rozmowy o literaturze, Literacki kalejdoskop*

Wielu artystów tworzy cykle prac na wybrane tematy. Zaobserwuj zjawiska związane z rytmem przyrody. Zaproponuj temat własnej pracy w formie plastycznej lub muzycznej”⁸.

Ukazaniu obyczajowości, tak silnie utożsamianej z fraszkami J. Kochanowskiego, służy przede wszystkim fraszka *O doktorze Hiszpanie*. W podręczniku *Rozwinąć skrzydła* tekst ujęty został obok fraszek *Na nabożną Na Konrata i Do Hanny*, pod hasłem przewodnim *Satyra prawdę mówi*. Prawdę o człowieku renesansu starają się także zaprezentować autorzy podręcznika *Do Itaki*, umieszczając w rozdziale *Staropolskie konterfakta* wybór fraszek; *O żywocie ludzkim*, *O doktorze Hiszpanie*, *Raki*, *Na zdrowie*, *Na lipę*. W zaskakujący sposób wkomponowali w swe rozważania fraszkę *O doktorze Hiszpanie* autorzy wypisów *Między nami*. Każdy z rozdziałów zawiera podrozdział *Deformacje*, stanowiący sui generis, przestrożę. Według planu wynikowego, tekst ma być pretekstem do rozwijania odpowiedzialności za ochronę swojego zdrowia, uczeń powinien dostrzec problem pozytywnego i negatywnego wpływu grupy rówieśniczej.

Ćwiczenia dramowe proponują uczniom autorzy *Błękitnej szkoły*. (I/146).

„Wykonaj scenopis dowolnej sceny na podstawie fraszki *O doktorze Hiszpanie*. W tym celu: wyodrębnij sytuacje (sceny) przedstawione w utworze, zaplanuj ujęcia każdej sceny, uwzględnij plany, ruchy kamery, przemyśl efekty dźwiękowe, muzykę.”⁹

Podobny potencjał tekstu dostrzegają autorzy podręcznika *Nasz wspólny świat*: „Przygotuj adaptację fraszki *O doktorze Hiszpanie* na potrzeby teatru szkolnego. Wykonując to zadanie pamiętaj żeby: określić czas i miejsce wydarzeń, przydzielić role postacią, wyodrębnić sceny, dopisać tekst poboczny (didaskalia).”¹⁰

Poza szablon obyczajowo-humorystyczny nadany fraszkom w gimnazjum starają się wyjść autorzy podręcznika *Zrozumieć słowo*. Zestawiając fraszki *Na młodość* i *Na zdrowie* z zaproponowaną jedynie w tym podręczniku fraszką *Na starość*. Zwrócenie trzynastolatkom uwagi na dialog młodości ze starością to pomysł odważny i mądry, a zarazem innowacyjny. Podobne ukierunkowane egzystencjalnie rozważania mają odwagę podjąć autorzy programu *Obmyślam świat*, kierując rozważania o tekście *Do gór i lasów* w stronę myśli *Piękno istnienia, smutek przemijania*. Warto podkreślić, iż ta autobiograficzna fraszka wykorzystywana jest przez nauczycieli głównie do ćwiczenia umiejętności postrzegania dzieła przez pryzmat biografii, dostrzeganie związków między biografią autora a prezentowaną przez niego w dziele filozofią życiową („We fraszce *Do gór i lasów* nie brakuje elementów autobiograficznych. Spróbujcie przyporządkować fragmenty wiersza odpowiednim fragmentom zamieszczonego wyżej biogramu poety.”¹¹) W nurt egzystencjalnych rozważań została wpisana także fraszka *O żywocie ludzkim*. Autorzy podręczników proponują osnuć wokół tekstów rozważania o ulotności ludzkiego życia i małości człowieka. Najlepiej ilustruje tę tendencję tytuł rozdziału w podręczniku *To lubię – Świat jest teatrem, aktorami ludzie* i podtytuł *Tylko na chwilę*.

⁸ A. Gis: *Zrozumieć słowo. Język polski 1...*, op. cit., s. 201

⁹ J. Gustowicz, E. Szymonek, M. Tora: *Błękitna szkoła. Język polski- cogito. Podręcznik do języka polskiego dla 1 klasy gimnazjum z antologią tekstów*. Bielsko-Biała 1999, s. 146

¹⁰ J. Konowska, I. Mokrzan: *Nasz wspólny świat. Podręcznik do kształcenia literacko-kulturowego*. Wrocław 2006, s. 27

¹¹ A. Kowalczykowska, K. Mrowcewicz, op. cit., s. 9

Autorzy programu *To lubię* zaznaczają: „celem nadrzędnym polonistycznych działań edukacyjnych w gimnazjum – wychowania i kształcenia – jest pomoc w kształtowaniu się zintegrowanej wewnętrznie, wielowymiarowej osoby ludzkiej.¹² Dlatego zadania proponowane uczniom czynią z nich zaangażowanych twórców, redaktorów, prelegentów, interlokutorów. Podobne rozważania proponują nauczycielowi i uczniom autorzy podręcznika *Rozwinąć skrzydła*. Postawione w tytule rozdziału pytanie *Nieograniczona ludzka potęga?* i podtytuł *W mgnieniu oka* każą się w tym kontekście zastanowić nad rzeczywistymi możliwościami człowieka, inicjują przemyślenia epistemologiczne, ważnym fragmentem tej dyskusji czyniąc fraszkę *O żywocie ludzkim*.

Autorka *Rozwinąć skrzydła* w rozdziale *O potrzebie tworzenia*. Nie wszystkim umrę zestawia *Exegi monumentum a ere perennis* Horacego z *Ku Muzom* i elegią *Muza* Jana Kochanowskiego. Proponuje poprzedzić analizę tekstów dyskusją o talencie i nieśmiertelności ale też alienacji jednostki wybitnej.

W *To lubię* utwory *O miłości* i *Do Magdaleny* uzupełniają bardzo bogaty wybór tekstów o miłości. Selekcja utworów, podobnie jak w całym programie, potwierdza ukierunkowanie na zestawienie tekstów kanonicznych dla kultury europejskiej z tekstami przynależnymi do kultury masowej – fragmentami artykułów prasowych, plakatami, elementami reklam. Metodocy chętnie proponują uczniom wcielenie się w rolę kreatora przedstawienia wykorzystującego teksty o miłości np.: „Zaprojektuj oprawę muzyczną poranka (wieczoru) poetyckiego, na którym byłyby recytowane wiersze o miłości zamieszczone w podręczniku.”¹³ „Przygotujcie klasowy wieczór literacko-muzyczny *Oblicza miłości*. Wykorzystajcie w nim wiersze i fragmenty prozy zamieszczone w podręczniku (możecie poszerzyć zestaw o inne teksty).”¹⁴

Jeden z rozdziałów w podręczniku *U źródła* nosi tytuł *Problemy 14-latków* wśród prezentowanych w nim tekstów, obok *Przestrogi młodemu*, Ignacego Krasińskiego, *Ważnej Sędziego nauce o grzeczności*, Adama Mickiewicza czy tekstu *Wszystko o mężczyźnie*, Michała Żaluckiego zamieszczono fraszkę *Do miłości i Pieśń IX*.

Fraszki *Do Hanny*, *Do Magdaleny*, *Do Paniej*, *Z Anakreonta* egzemplifikują rozważania o miłości i kobietach (*Rozwinąć skrzydła- Wyznania*, *Zrozumieć słowo-Uczucia*, *To lubię- Magia odwiecznego tematu*, *Ślady na fali- Strzał Amora*, *Przygoda z czytaniem- Po prostu miłość*).

Częstą praktyką stosowaną w omawianych podręcznikach jest zestawienie fraszek Kochanowskiego z fraszkami współczesnymi Stanisława Jerzego Leca, Jana Sztudyngera, Tadeusza Fangrata, Jana Czarnego, Jana Twardowskiego, Wandy Chotomskiej. Kanon uzupełnia w *U źródła* Adam Mickiewicz. Ciekawostkę stanowią, zamieszczone w tym podręczniku fraszki z zeszytów szkolnych których bohaterami są nauczyciele.

Nieszablonowe ćwiczenia towarzyszą omawianiu fraszki *Na lipę*: „Odkryj piękno renesansowej reklamy! W tym celu: wyodrębnij w wierszu wyrazy, które tworzą obraz drzewa, wskazując na: jego miejsce w przestrzeni, oświetlenie, zapa-

¹² M. Jędrychowska, Z. A. Kłakówna, H. Mrazek, M. Potaś: *Program nauczania języka polskiego w klasach 1-3 gimnazjum*. Kraków 2001, s. 6

¹³ J. Dietrich, A. Zacharska: *Ślad na fali. Język polski w gimnazjum. Podręcznik dla klasy 3*. Warszawa 2001, s. 153

¹⁴ J. Detka, M. Jas: *Przygoda z czytaniem. Podręcznik do kształcenia literacko-kulturowego dla klasy 2 gimnazjum*. Kielce 2002, s. 211

chy i dźwięki, związek z człowiekiem; wypisz epitety oddziałujące na nasze zmysły: wzroku, słuchu, smaku, dotyku i powonienia; odszukaj porównanie, wyjaśnij jego sens.¹⁵

„Przygotuj folder reklamowy zachęcający ludzi żyjących w ciągłym pośpiechu do odpoczynku pod lipą z fraszki Jana Kochanowskiego.¹⁶

Ciekawą koncepcję uniwersalności dzieł Kochanowskiego zaprezentowała Barbara Kasprzakowi w książce *Naucz się dziwić*. Rozdział *Jan Kochanowski i kontynuatorzy* zawiera wyraźnie rozgraniczone graficznie (układ tekstów na oddzielnych stronach) fraszki Czarnoleskiego poety i nawiązujący do niego tekst innego twórcy. I tak: *Do gór i lasów* sąsiaduje z *Pisaniem życiorysu* Wisławy Szymborskiej, *Na dom w Czarnolesie* z wierszami Józefa Barana *Dom rodzinny*, Ewy Lipskiej *Stół rodzinny*, fragmentami pierwszej księgi *Pana Tadeusza* i wierszem *Dwór Cz. Miłosza*; *Na lipę* z *Na lipę* czarnoleską Jerzego Liebereta oraz tekstem *Lipy* Leopolda Staffa, a *O żywocie ludzkim* z *Pytaniami* Anny Kamieńskiej.

Program nauczania przewiduje, iż uczeń zna i rozpoznaje fraszkę jako gatunek, wie jak jest zbudowana, potrafi wskazać środki artystyczne wykorzystane przez poetę. Ponadto większość ćwiczeń proponowanych przez autorów zmierza do ukazania ponadczasowości i uniwersalizmu tych małych form oraz rozbudzenia szacunku dla klasyki literatury, np.:” Wskaż we fraszkach fragmenty świadczące o śródziemnomorskich korzeniach polskiej kultury renesansowej.¹⁷

Podstawa programowa przewiduje omawianie fraszek jedynie w gimnazjum, jednak autorzy podręczników dla szkół średnich chętnie odwołują się do wiedzy uczniów na ich temat, często znacznie ją rozszerzając.¹⁸ Najchętniej wykorzystywanymi fraszkami są: *O żywocie ludzkim* zaproponowane uczniom w siedmiu podręcznikach, *Na lipę*, *Na dom w Czarnolesie*, *Do gór i lasów* w pięciu oraz *Z Anakreonta i Człowiek boże igrzysko* pojawiające się w czterech wypisach. Wyzwania stawiane przez nowa formułę egzaminu maturalnego każą nauczycielowi spotęgować nacisk kładziony na umieszczanie tekstów w różnorodnych kontekstach. Fraszki służą jako teksty wzbogacające wiedzę ucznia na temat filozofii i wartości odczytywanych na poziomie szkoły średniej z pieśni czy trenów. Autorzy podręcz-

¹⁵ J. Gustowicz, E. Szymonek, M. Tora, op. cit., s. 144

¹⁶ J. Konowska, I. Mokrzan, op. cit., s. 27

¹⁷ J. Detka, M. Jas, op. cit., s. 160.

¹⁸ Przebadano 9 podręczników dla szkoły średniej: K. Biedrzycki, D. Pasięka, B. Pędracka: *Język polski z Pegazem - Opowieść o człowieku. Liceum ogólnokształcące, liceum profilowane, technikum - klasa 1*. Kraków 2002; K. Biedrzycki, D. Pasięka, B. Pędracka: *Język polski z Pegazem - Opowieść o człowieku. Poradnik dla nauczyciela - klasa 1*. Kraków 2002; W. Bobiński, A. Janus - Sitarz, B. Kołcz: *Barwy epok- kultura i literatura - klasa 1. Liceum ogólnokształcące, liceum profilowane, technikum*. Warszawa 2002; A. Borowski: *Szkoła pod globusem. Literatura polska i powszechna Starożytność - Oświecenie. Podręcznik dla klasy 1. Liceum ogólnokształcące, liceum profilowane, technikum*. Kraków 2002; U. Jagiełło, R. Janicka- Szyszko, M. Steblecka: *Język polski - kształcenie kulturowo - literackie i językowe. Podręcznik 1 dla Liceum ogólnokształcącego, liceum profilowanego i technikum*. Gdynia 2007; M. Jędrzychowska, Z.A. Kłakówna, P. Kołodziej: *To Lubię! - kształcenie kulturowo- literackie. Podręcznik do języka polskiego-klasa 1 Liceum ogólnokształcącego, liceum profilowanego i technikum*. Kraków 2002; J. Klejnocki, B. Łazińska, D. Zdunkiewicz-Jedynak: *Język polski. Szkoły ponadgimnazjalne. Klasa 1 - Literatura i nauka o języku - do pracy w szkole*. Warszawa 2002; A.Z. Makowiecki, A. Markowski, W. Paszyński: *Pamiętajcie o ogrodach. Podręcznik dla liceum ogólnokształcącego, liceum profilowanego i technikum - część 1*. Warszawa 2002; K. Mrowcewicz: *Przeszłość to dziś- część II. Podręcznik - pierwsza klasa liceum i technikum*. Warszawa 2002; S. Rosiek, R. Grześkowiak, E. Nawrocka: *Między tekstami. Język polski - podręcznik dla liceum i technikum - część II*. Gdańsk 2003;

nika *Opowieść o człowieku* proponują utwory *Na dom w Czarnolesie*, *O Żywocie ludzkim*, *O kaznodziei*. Pierwszy z tekstów jest przez nich w propozycjach ćwiczeń zestawiany z hymnem *Czego chcesz od nas Panie*. Scenariusze lekcji proponowane do programu eksponują bardzo silny związek utworów *Do fraszek* i *O żywocie ludzkim* z filozofią, wskazując konteksty filozoficzne, w jakich umieścić można fraszki (Erazm z Rotterdamu- *Pochwała głupoty*, Marek Aureliusz *Rozmyślenia*, G. Pico della Mirandola *Mowa o godności człowieka*). Obraz bogactwa problemowego fraszek i możliwości ich praktycznego wykorzystania w wielu istotnych dla przyszłych maturzystów kontekstach prezentuje podręcznik *Język polski*, wydawnictwa PWN. *Ku muzom* egzemplifikuje problem *Czy poezja może stać się pomnikiem. Antyczna koncepcja poety i poezji*, będący fragmentem rozważań *W poszukiwaniu tradycji, w kręgu kultury śródziemnomorskiej. Opowieść o człowieku* kieruje interpretację tekstu fraszki *O żywocie ludzkim* w stronę toposu theatrum mundi, proponując ćwiczenie: „Jaką refleksję formułuje poeta we fraszce *O żywocie ludzkim*. Zwróć uwagę na topos człowieka lalki/marionetki w teatrze świata.”¹⁹ W podręczniku Małgorzaty Niemczyńskiej pojawia się tytuł *Życie niczym fraszka*, stanowiący punkt wyjścia do analizy tekstów z uwzględnieniem „rozpoznania postawy podmiotu lirycznego wobec wartości szczególnie cenionych przez ludzi (...) i możliwości ludzkiego poznania”.²⁰ W podręczniku *Przeszłość to dziś* pod hasłem *Wobec zagadki losu i nieuchronności śmierci*, obok pieśni i trenów znalazły się fraszki *O żywocie ludzkim* i *Człowiek boże igrzysko*. Tu także obudowa tekstów sugeruje wyraźne wyeksponowanie toposów teatru świata i człowieka lalki.

Bardzo bogaty wybór fraszek zamieszczają autorzy podręcznika *Szkoła pod globusem*. Rozdział zatytułowany *humanitas*, zawiera teksty ujęte w kilku aspektach. *Humanitas jako miłość rodzaju ludzkiego i przyjaźni z naturą*, w którym znalazły się, co warto podkreślić trzy napisane przez Kochanowskiego fraszki *Na lipę*, *Do gór i lasów*, *Na zdrowie*, *O doktorze Hiszpanię*, *O błaznie*, *O Marku* i *Na dom w Czarnolesie*. W rozdziale *humanitas jako gorzka wiedza o człowieku* zamieszczono dwa teksty *O żywocie ludzkim*. Konsekwentnie, podobnie jak dla gimnazjum, zbudowany jest problemowo podręcznik *To lubię*. Autorzy wkomponowują utwory *Człowiek boże igrzysko* i *O żywocie ludzkim* w rozważania o znaczącym tytule *Dzieje się ludzki dramat* w części *Scenariusze... rozdane*. Natomiast utwór *Do gór i lasów* wpleciono w rozważania pt. *Własne kreacje*.

Podstawa programowa, pozostawiając nauczycielom dowolność w doborze tekstów pozwoliła także autorom podręczników dokonać selekcji fraszek pod kątem problematyki. Wieloaspektowość, szerokie konteksty kulturowe, obyczajowe i biograficzne pozwalają na zilustrowanie tymi fascynującymi i dziś tekstami wielu tematów. Same zaś fraszki na obu poziomach skłaniają do ćwiczenia z uczniami nie tylko interpretacji z możliwością wyeksponowania szeroko pojętej problematyki egzystencjalnej filozoficznej i obyczajowej, ale także ćwiczeń o charakterze językowym, badania warstwy językowej wskazywania i tłumaczenia archaizmów leksykalnych i składniowych. Na poziomie szkoły średniej wzbogacają wiedzę i umiejętności ucznia liczne możliwości zestawiania i prowadzenia analiz porównawczych nie tylko z innymi tekstami samego Kochanowskiego ale także z przywoływanymi przez autorów programów tekstami kultury.

¹⁹ K. Biedrzycki, D. Pasieka, B. Pędracka: *Opowieść o człowieku. Klasa 1*. Kraków 2002, s. 198

²⁰ R. Janicka - Szyszko, M. Steblecka: *Język polski 2. Zakres podstawowy i rozszerzony*. Przewodnik dla nauczyciela liceum ogólnokształcącego, liceum profilowanego i technikum. Gdynia 2007, s. 15